

BİREYSEL ve TOPLUMSAL MALİYETLER PERSPEKTİFİNDEN OBEZİTE VERGİLEMESİNİN İKTİSADİ ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ufuk GERGERLİOĞLU¹

ÖZET

Vergiler sıklıkla insan yaşamını etkileyen ve biçimlendiren kamu aracı olarak kabul edilmektedirler. Aynı zamanda vergiler, belirli koşullar altında insanların servet, gelir ve tüketimlerini önemli ölçüde azaltabilmektedir. Bu bağlamda vergilerin özellikle ekonomi üzerinde negatif etkiler oluşturabileceği söylenebilir. Ancak bazı vergilerin bireylerin ve toplumun refahını arttırmak amacıyla salındığı da gözlemlenmektedir. Bilhassa alkollü içecekler, tütünlü ürünler, kumar hizmetleri, çevresel faaliyetler ve sağlıkla ilişkili alanlar üzerine salınan özel tüketim vergileri, birey ve toplumun refahına katkı sağlayabilmektedir. Bu kapsamda bu makalede sadece, obezite vergilemesinin iktisadi etkilerinin birey ve toplumsal maliyetler perspektifinde izahı yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Obezite Vergisi, Bireysel Maliyet, Toplumsal Maliyetler, Özel Tüketim Vergisi

ASSESSING of the ECONOMIC EFFECTS of OBESITY TAXATION FROM PERPECTIVE SOCIETIES and INDIVIDUALS COSTS

ABSTRACT

The taxes are often accepted as a public tool which shape and effect human life. Also the taxes significantly can decrease the consumptions and incomes and fortunes of the people under certain conditions. In this context, regarding to taxes can be said that the taxes particulary can influence negatively economy. Nevertheless, some taxes are given off so as to increase the prosperity of societies and individuals. Especially, society and individual prosperity can rise in the presence of excise taxes which imposed over alcoholic beverages, tobacco products, gambling services and with relation to environment and health implementations. From this point of view, in this article, the economic effects of obesity taxation will be only discussed in the sense of societies and individual costs.

Key Words: Obesity Tax, Individual Cost, Society Costs, Excise Tax

¹ İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilimdalı Doktora Öğrencisi

GİRİŞ

Vergilerin hem kamusal nitelikteki hizmetlerin gerçekleştirilebilmesi hem de mali olmayan bir takım amaçların yerine getirilebilmesi için salındığı ve toplandığı bilinmektedir. Özellikle günümüzde vergiler aracılığı ile bu amaçlara ulaşabilmek önemli hale gelmiştir. Bir yandan artan uluslar arası vergi rekabeti, diğer yandan ulusların devlet bütçelerini harcama zihniyetlerinde meydana gelen değişim, verginin salındığı faaliyet alanlarını, ürün ve hizmet kategorilerini de genişletmiştir. Bu kapsamda bilhassa tütünlü ürünler ve alkollü içecekler gibi alışkanlık verici maddeler üzerine salınan vergilerden sıklıkla istifade edilmesi, örnek olarak gösterilebilir. Öte yandan çevresel faaliyetlerin açığa çıkartmış olduğu negatif dışsallıkların karşılanma çabalarının da gitgide yaygınlaştığı gözlemlenmektedir.

Bilhassa sağlıkla ilişkili alanlar üzerine vergi konulması girişimleri, bu nitelikteki vergileri bir hayli popüler hale getirmiştir. Bu kapsamda özellikle obezite vergileri, son dönemlerde adından sıkça söz ettirmeye başlamıştır. Bu vergilerin, bir taraftan bireysel ve toplumsal sağlığa hizmet edebilmek diğer taraftan da sağlık harcamalarını kontrol altında tutabilmek amacıyla salınmaya başlanması, tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmaların temelinde, obezite vergilerinin oluşturabileceği iktisadi etkiler yatmaktadır. Bu bağlamda bu vergilerin iktisadi etkilerinin bireysel ve toplumsal maliyetler göz önünde bulundurularak ele alınması, açıklayıcı bir nitelik ortaya koymaktadır.

1. OBEZİTE VERGİLERİNİN BİREYSEL ve SOSYAL MALİYETLER ÇERÇEVESİNDE İZAH

Obezite sorununa yönelik olarak hükümet müdahalelerinin birçok gerekçesinin olduğu söylenebilir. Elbetteki bu gerekçelerin içerisinde en önemlisi, bireylerin kendi sağlıklarına ilişkin olanıdır. Fiziksel manada sağlıklı bir yaşam süremeyen bir birey, hem kendisine hem de yakınlarına önemli maliyetler yükleyebilmektedir.

Obezite, vücudun sağlıklı işleyişini bozan, vücutta bir çok ciddi ve kronik hastalıkların çıkmasına neden olabilen ve daha önemlisi ölüm riskini fazlaştıran bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Gelişmiş ülkelerin bile önemli bir sorunu haline gelen obezite (WHO, 2007:8) , ciddi parasal maliyetlere de neden olabilmektedir(McCormick, 2007:161).

Birçok ülke, obezitenin açığa çıkartmış olduğu bu sorunlar ile baş edebilmek için, bir takım müdahale araçlarından istifade etmektedirler. Her ne kadar bu çabalar, istenilen neticeleri açığa çıkartmasa da bireysel ve toplumsal açıdan birçok fayda meydana getirebilmektedir (Sassi, 2010:189-191).

Bu kapsamda, doğrudan vergileme araçları, obeziteye ilişkin problemlerle mücadele etmede kullanılabilmektedir. Bu amaç doğrultusunda hem enerji yoğunluğu fazla hem de besin açısından fakir olan ürünler üzerine vergi salınabilmektedir. Bununla birlikte eş

zamanlı olarak sağlıklı olmaya yönelten besin maddelerine ilişkin vergi teşvikleri de uygulamaya sokulmaktadır (WHO, 2007: 28).

Obezitenin neden olduğu maliyetleri birkaç grupta sıralamak mümkündür. Bu maliyetlerin ilk grubu, doğrudan maliyetler olarak nitelendirilmektedir. Bu maliyetler, obez veya aşırı kilolu kişinin kendisi ile ilişkili olduğu gibi bu kişilerin hastalık ve tedavileri sebebiyle toplumun katlanmak zorunda olduğu bir yük olarak da değerlendirilebilmektedir (WHO, 2000:79). Obezitenin sebebiyet vermiş olduğu doğrudan maliyetler; muayene, hastane giriş, ayakta tedavi gibi maddi nitelik arz eden işlemleri kapsamaktadır. Öte yandan obezite hastalarının aşırı kilodan kurtulmak için reçete ile almış oldukları ilaçlar da doğrudan maliyetler ile ilişkilendirilmektedir (Garde, 2010:7). Hükümetler özellikle doğrudan maliyetleri göz önünde bulundurarak obezite ile ilişkili bir vergilendirme yoluna gidebilmektedirler.

Bu vergilendirme ile bir taraftan obezite nedeniyle sağlık harcamalarında meydana gelen artışı azaltmak ve diğer taraftan da obeziteye bağlı iktisadi olumsuzlukları gidermek amaçlanabilmektedir (FAO, 2004:94). Obezitenin açığa çıkartmış olduğu bu İktisadi olumsuzlukları, dolaylı maliyetler ile ilişkilendirmek mümkündür.

Bu maliyetler daha çok topluma sunulan mal ve hizmetlerin obezite nedeniyle azalmasıyla alakalıdır. Örneğin; obezite sorunu olan bir kişinin bu sebeple iş piyasasından çekilmesi veya erken ölmesi, toplumun diğer bireyelerine maliyetler yükleyebilmektedir (WHO, 2000:79). İşte bu noktada, toplumsal refaha katkı sağlayabilecek veya diğer bir ifade ile insanların karar verme eğilimlerini etkileyerek onların oluşturabileceği dışsal maliyetleri engelleyebilecek obezite vergileri gibi bazı hükümet enstürmanları devreye sokulabilmektedir (Leicester ve Windmeijer, 2004:6).

Obezite ile ilişkilendirilen bir başka maliyet kategorisi ise maddi nitelik göstermeyen bir görünüm ortaya koyabilmektedir. Yani, obezite, sağlık ve yaşam kalitesini olumsuz etkileyerek bireyler üzerinde bir yük açığa çıkartabilmektedir (WHO, 2000:79). Bu noktada genel bir gıda vergisi uygulamasının, sağlık ve yaşam kalitesi üzerindeki yükü hafifletebileceğinden bahsedilebilir. Bu iki yolla olabilmektedir. Birincisi, bu nitelikteki bir vergi ile sağlanan gelirler obezite ile ilişkili hastalıkların iyileştirilmesinde kullanılarak sağlık ve yaşam kalitesi artırılabilir. İkincisi ise gıdalar üzerindeki yüksek vergiler, bireylerin daha ucuz ürünleri ikame etme olanağını yükseltebilmektedir. Bu da bireylerin daha düşük kalorili besin öğelerine yönelmesi anlamını gelebilmektedir. Bu yönelme, beraberinde sağlık ve yaşam kalitesini de getirebilmektedir (L'Abate,2007:84).

2. OBEZİTE VERGİLEMESİNİN İKTİSADİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Obezitenin önlenmesine ilişkin sağlıksız gıda ürünlerine vergi salınmasının birçok iktisadi gerekçeleri olabilir. Belirli gerekçelere dayandırılarak yüklenen vergilerin en nihayetinde toplumsal faydayı arttırması düşünölmektedir.

Obezite vergilerinin sağlıksız olarak nitelendirilen gıda ürünlerinin fiyatlarını yükselterek bu ürünlere ilişkin talebi azaltacağı ve dolayısıyla obezitenin meydana getirdiği sağlık problemlerinin azalmasına da katkı sağlayabileceği savunulmaktadır. Böylelikle obezite sebebiyle topluma yüklenen dışsal maliyetlerin bu vergiler aracılığıyla içselleştirebileceği iddia edilmektedir (Efrat ve Efrat, 2012: 248). Bununla beraber obeziteye ilişkin dışsal maliyetlerin içselleştirilmesi, belirli zorlukları bünyesinde barındırmaktadır.

Özellikle davranışları etkilemeye yönelik olarak uygulamaya sokulan ve tütün, alkol gibi ürünlerin üzerine salınan vergilerin olumsuz bir takım iktisadi etkiler ortaya çıkardığı bilinmektedir. Tütün, alkol gibi ürünlerin alışkanlık yapıcı özellikleri, bu ürünlere salınan vergilerin bireysel ve toplumsal maliyetleri istenilen ölçüde karşılayamamasına neden olmaktadır. Benzer biçimde obeziteye neden olduğu kabul edilen ürünler de belli ölçülerde alışkanlık içermektedir.

Bilhassa şeker ihtiva eden bir kısım içeceklerin insanlar üzerinde alışkanlığa sevk edecek bir yapı ortaya koyması (Teitelbaum ve Fiedler, 2010:14) ve buna ilave olarak şekerin insanları mutlu eden hormonlar üzerinde tetikleyici bir etki açığa çıkarması (Defigio, 2013:11), obezite ile mücadelede birçok aracın kullanımını verimsizleştirmektedir.

Obezite vergilerinin iktisadi etkileri açısından göz önünde bulundurulması gereken bir başka husus ise bu vergilerin gerileyici özellik ortaya koymasıyla ilgilidir.

Sağlıksız gıda ürünlerine vergi yüklenilmesi durumunda düşük gelir seviyesindeki insanlar daha sağlıklı ürünlere yönelememektedirler. Çünkü sağlıklı gıda ürünlerinin fiyatları, sağlıksız gıda ürünlerine göre daha pahalıdır. Bu durum, fakir gelir grupları için zararlı fiyat etkisi ortaya çıkartabilmekte ve bu gelir gruplarına yönelik regresiflik meydana gelebilmektedir (Wadden ve Stunkard, 2002:102). Bu şartlar altında obezitenin azaltılmasına yönelik salınan vergilerin, düşük gelir gruplarında yüksek gelir gruplarına kıyasla daha fazla olumsuz etki açığa çıkarttığı söylenebilir.

Sayılan nedenlerle obezitenin oluşturduğu bireysel ve toplumsal maliyetler, her ne kadar vergilerin istenilen amaca hizmet etmesi yönünden bir olumsuzluk ortaya koysa da yine de alternatif vergi uygulamalarından faydalanılabilir. Bu uygulamalardan birisi, ikame imkanlarının kısıtlanmasına ilişkindir.

Obeziteye neden olduğu düşünölen ürünler üzerine vergi salınarak bu ürünlere ilişkin talepte bir azalma sağlamanın en önemli koşullarından birisi, sağlıksız ürünlere ilişkin ikame olanaklarını ortadan kaldırmaktır. Aksi takdirde obezite ile mücadelede başarı sağlanamayabilir. Örneğin; sadece soda üzerine salınan bir vergi, bu ürüne talebi azaltırken sağlıksız olduğu kabul edilen şeker ilaveli içeceklere talebi arttırabilir. Çünkü vergi salınımı nedeniyle şeker ilaveli içeceklerin fiyatı, sodanın fiyatına göre nispi olarak azalmakta bu durum da şeker ilaveli içeceklere talebi arttırmakta (Arnold, 2013: 101) veya en azından bu ürünlerin tüketimleri üzerinde anlamlı bir etki oluşturamamaktadır.

Geçmişteki birçok uygulama bu durumu destekler niteliktedir (Public Health Law Center, 2012: 3). Sağlıklı ürünlere yönelik anlamlı bir etki oluşturabilmek için bazı girişimlerde bulunulabilir.

Örneğin; sağlıklı gıda ürünleri üzerine salınan vergiler yumuşatılabilir veya bu nitelikteki ürünleri üretenler teşvik edilebilir. Böylelikle sağlıksız gıda ürünleri üzerindeki vergilerin yükseltilmesi durumunda sağlıklı ürünleri ikame etme olanakları da artabilecektir (Witkos vd, 2008:175).

Obeziteye çözüm oluşturacak bir vergilemenin hayata geçirilmesi birçok faktörün göz önünde bulundurulmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü obeziteye neden olduğu kabul edilen gıda ürünleri, oldukça geniş bir kategori ortaya koymaktadır. Bu durumda hangi ürünlerin obezitenin gelişimine hizmet ettiğinin bilinmesi ve bu ürünlere nasıl bir vergi oranı uygulanması gerekliliği önem arz etmektedir. Bu zorluklar göz önünde bulundurulduğunda obezite probleminin çözümüne ilişkin vergisel nitelikli girişimlerin çeşitlilik ortaya koyduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda vergi araçları ile yapılan mücadelede farklı yaklaşım uygulamalarının benimsenmesi, obezite sorunu için çözüm oluşturabilir. Bir taraftan obeziteye neden olan tüm gıda ürünlerine tek tip vergi uygulanması, diğer taraftan bu ürünlerin özellikleri esas alınarak bir vergi uygulamasının hayata geçirilmesi obeziteye ilişkin sorunların giderilmesine katkı sağlayabilir. Öte yandan gıda ürünlerini belirli kategorilere ayırarak farklılaştırılmış bir vergiye tabi tutmak ve üretim aşamasında katma değer vergisi uygulamak obeziteye yönelik problemlerin azalmasına yardımcı olabilir (Acs ve Lyles, 2007: 182).

Örneğin; şekerle tatlandırılmış içeceklerden sağlanan gelirler, daha sağlıklı ürünlerin maliyetlerinin düşürülmesinde kullanılabilir (Dunn, 2013: 236). Dolayısıyla sağlıksız olduğu kabul edilen ürünler üzerine vergi salınımı ile bir taraftan sağlıklı gıda ürünlerinin teşviki için kaynak oluşturulabilecek diğer taraftan besin değeri düşük olan gıdaların tüketimlerinin azaltılması sağlanabilecektir. Ancak sağlıksız gıda ürünlerinin tüketimlerinin azaltılması gerekçe gösterilerek yasallaştırılan birçok vergi uygulaması, sağlıklı gıda ürünlerinin teşviki göz önünde bulundurmadığı için amacına ulaşmamakta ve bir süre sonra yürürlükten kaldırılmaktadır (Wadden ve Stunkard,2002:102).

Bazı durumlarda vergi oranlarının seviyesinin aşağı çekilmesi, gıda tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesinde belirleyici bir özellik ortaya koyabilir. Eğer vergi oranları gıda tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesine hizmet edecek biçimde yükseltilemez ise bu durumda daha düşük vergi oranlarından yararlanılabilir. Düşük vergi oranları, vergiye karşı direnci düşük seviyelerde tutarak vergi gelirlerine önemli katkılar sağlayabilir. Böylelikle elde edilen vergi gelirleri, beslenmeye ilişkin birçok programın desteklenmesinde kullanılabilir (Wadden ve Stunkard, 2002: 102). Ancak geçmişte yürürlüğe konulan birçok vergi uygulaması, vergiden sağlanan gelirlerin spesifik amaçlar yerine genel kullanıma yönlendirildiğini ortaya koymuştur (Public Health Law Center, 2012:3).

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Sağlıkla ilişkili alanlar üzerine vergi salınımına, özellikle gelişmiş ülkelerde son yıllarda sıkça rastlanmaktadır. Bu ülke hükümetlerinin bilhassa obezite vergilerini kullanarak bir takım amaçları yerine getirmek istemeleri, bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu nitelikteki vergilerin, bir taraftan sağlıklı ürünlere yönlendirmek maksadı ile konulması diğer taraftan da orta ve yüksek gelir gruplarına kıyasla düşük gelirli bireyler üzerinde gerileyici bir özellik göstermesi, bazı çatışma alanların açığa çıkmasına sebebiyet vermektedir. Bu vergiler kapsamında bir başka problemlili alan ise obezitenin sebebiyet verdiği bireysel ve toplumsal maliyetlerin vergiler yoluyla karşılanıp karşılanamayacağına açığa çıkmaktadır. Ayrıca birçok ülkede artan sağlık harcamalarının meydana getirmiş olduğu bütçe baskısı gerekçe gösterilerek salınan bu vergilerin toplumsal refaha katkı sağlayıp sağlayamayacağı konusu, birçok ekonomistin ilgi alanını oluşturmaktadır.

Bu sorunlu alanlara rağmen, obezite vergilerinin hem mali amaca hizmet ettiği hem de bir takım sağlık harcamalarının finansmanında kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca düşük gelirli bireyler üzerinde gerileyici etki ortaya koysa da bu vergilerin bireyleri sağlıklı ürünlere yönlendirdiği de kabul edilmektedir. Bununla birlikte obezite vergilerinden elde edilen gelirlerin sağlık harcamalarını azaltabileceği de savunulmaktadır. Bu noktada obezite vergilerinin iktisadi açıdan daha verimli hale getirilmesine yönelik çabalardan da bahsetmek gerekebilir. Bu çabalar daha çok, bu nitelikteki vergilere ilave bir takım hükümet müdahalelerini içerebilmektedir.

Bu bilgiler ışığında, önümüzdeki dönemlerde de iktisadi bakış açıları çerçevesinde obezite vergilemesine yönelik destekleyici ve eleştirisel yaklaşımların devam edebileceğini söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Tüm bu çatışmalara rağmen bu vergilemeye ilişkin olumsuz iktisadi etkiler göz ardı edilerek bir takım gelişmelerin yaşanabileceğinden söz edilebilir. Bu bağlamda yakın bir gelecekte özellikle gelişmekte olan ülkelerde de bu vergi ile alakalı bir takım yasal düzenlemelerin söz konusu olabileceğinden bahsedilebilir.

KAYNAKÇA

- ARNOLD, Roger A., *Microeconomics*, Cengage Learning, 11th edition, 2013.
- ACS, Zoltan J., LYLES, Alan., *Obesity Business and Public Policy*, Edward Elgar Publishing Limited, 2007.
- DEFIGIO, Dan, *Beating Sugar Addiction For Dummies*, John Wiley & Sons, Inc., New Jersey, 2013.
- DUNN, Caroly, *Nutrition Decisions: Eat Smart, Move More*, Johns & Bartlett Learning, 2013.
- EFRAT, Merav W., EFRAT, Rafael, "Tax Policy and The Obesity Epidemic", *Journal of Law and Health*, Volume:25,2, 2012.
- FINKELSTEIN, Eric A., ZUCKERMAN, Laurie, *The Fattening of America : How The Economy Makes Us Fat, If It Matters, and What to do About It*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2008.

GARDE, Amandine, EU Law and Obesity Prevention, Kluwer Law International, The Netherlands, 2010.

L'ABATE, Luciano, Low-Cost Approaches to Promote Physical and Mental Health, Springer, 2007.

LEICESTER, Andrew , WINDMEIJER, Frank, The 'Fat Tax' : Economic Incentives to Reduce Obesity, <http://discovery.ucl.ac.uk/14931/1/14931.pdf> (Çevirimiçi) Insitute for Fiscal Studies, London, UK, 2004.

MCCORMICK, Barry, STONE I. , CORPARATE ANALYTICAL TEAM, Economic Cost of Obesity and The Case For Government Intervention, The International Association For Study of Obesity, 2007, pp.161-164.

PUBLIC HEALTH LAW CENTER, "Taxing Sugar Drinks: A Tool for Obesity Prevention, Cost Saving and Health Improvement", May 2011, (Çevirimiçi) http://publichealthlawcenter.org/sites/default/files/resources/Taxing%20Sugar_Drinks_Public%20Health%20Law%20Center%20%20May%202011.pdf, 24.11.2013.

SASSI, Franco, Obesity and The Economics of Prevention Fit Not Fat, OECD, 2010.

FAO, Globalization of Food System in Developing Countries: Impact on Food Security and Nutrition, Fao Food and Nutrition Paper, 83, Rome, 2004.

TEITELBAUM, Jacob M.D., FIEDLER, Chrystle, Beat Sugar Addiction Now, Fair Winds Press, 2010.

WADDEN, Thomas A. , Stunkard, Albert J., Handbook of Obesity Treatment, The Guilford Press, 2002.

WITKOS, Maciej, UTTABURANONT, Michelle, LANG, Christopher D., "Cost of and Reasons for Obesity", JCMS, Summer 2008.

WHO, BRANCA, Francesco, NIKOGOSIAN, Haik, LOBSTEIN, Tim, The Challenge of Obesity in The Who European Region and the Strategies for Response, Who Regional Office for Europe, Denmark, 2007.

WHO, Obesity : Preventing and Managing the Global Epidemic, Who Technical Report Series, 894, 2000.